

مجله علوم آماری، بهار و تابستان ۱۳۸۸

جلد ۳، شماره ۱، ص ۹۵-۱۰۹

تحلیل بیزی مقادیر کرانگین با استفاده از اسپلاین در مدل آمیخته تعمیم یافته

بهزاد محمودیان، موسی گل علی زاده

گروه آمار، دانشگاه تربیت مدرس

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱/۱۵ تاریخ آخرین بازنگری: ۱۳۸۸/۶/۲۷

چکیده: مدل‌بندی پاسخ‌های کرانگین در حضور اثرات غیرخطی، زمانی، فضایی و متقابل می‌تواند با مدل آمیخته صورت پذیرد. به علاوه اسپلاین همواری در مدل آمیخته و رهیافت بیزی تواماً چارچوب مناسبی را برای استنباط مقادیر کرانگین فراهم می‌کنند. در این مقاله به کارگیری اسپلاین همواری برای اثر غیرخطی متغیر تبیینی در قالب یک مدل آمیخته تعمیم یافته بیان و برای تحلیل مقادیر کرانگین به کار می‌رود. برای این منظور فرض می‌شود که پاسخ‌های کرانگینی مشروط بر تحقیق‌هایی از متغیر تبیینی و اثر تصادفی مستقل و دارای توزیع مقدار کرانگین تعمیم یافته باشند، سپس پارامتر مکان توزیع به صورت تابعی هموار از متغیر تبیینی با استفاده از تکنیک‌های مونت کارلوی زنجیر مارکوفی در رهیافت بیزی برآورد می‌شود. در پایان مدل ارائه شده برای مدل‌بندی کرانگین داده‌های ازن به کار می‌رود.

آدرس الکترونیک مسئول مقاله: بهزاد محمودیان، mahmoudian@modares.ac.ir
کد موضوع بندی ریاضی (۲۰۰۰): ۶۰G۳۲، ۶۲G۰۸

واژه‌های کلیدی : مقادیر کرانگین، توزیع مقدار کرانگین تعمیم‌یافته، اسپلاین همواری، رهیافت بیزی، مینماهای بلوکی، داده‌های ازن.

۱ مقدمه

نظریه مقادیر کرانگین^۱ که رفتار مشاهدات خیلی بزرگ یا کوچک را در فرآیندهای تصادفی تحلیل می‌کند، در علوم هیدرولوژی، هواشناسی، مهندسی، زمین‌شناسی و مالی به کار می‌رود. این نظریه توزیع‌ای پارامتری و تقریبی را برای مقادیر کرانگین معرفی می‌کند. در ابتدا به دلیل محدودیت محاسبه برآوردها پارامترهای توزیع ثابت فرض می‌شد. بتدریج پارامترها با توابع خطی از متغیرهای تبیینی مدل‌بندی شدند. به عنوان مثال اسمیت (۱۹۸۶) پارامتر مکانی توزیع مقدار کرانگین تعمیم‌یافته را با مولفه‌های خطی و سینوسی مرتبط نمود.

محدودیت‌هایی چون انتخاب فرم تابعی مناسب و استفاده از ضرایب رگرسیونی زیادتر به منظور تضمین انعطاف‌پذیری بیشتر در مدل‌های پارامتری موجب توجه روزافزون به مدل‌های ناپارامتری یا نیمه‌پارامتری با تکیه بر انعطاف‌پذیری در برازش مدل به مشاهدات گردیده است. در این مدل‌ها نوع رابطه بین متغیرهای تبیینی و پاسخ مستقیماً توسط داده‌ها مشخص می‌شود و پارامترهای توزیع نیز با تابعی هموار از متغیرهای تبیینی مدل‌بندی می‌گردند. پاولی و کلنز (۲۰۰۱) اسپلاین همواری^۲، یی و استفنسون (۲۰۰۷) مدل‌های جمعی تعمیم‌یافته برداری و بدون و واند (۲۰۰۸) با اسپلاین‌های تاوانیده^۳ در قالب مدل‌های آمیخته تعمیم‌یافته به هموارسازی پاسخ‌های کرانگینی پرداختند.

اجرای مدل‌های فوق برای مقادیر کرانگین به دلیل پیچیده بودن تابع درستی‌نمایی موجب بروز مشکلات محاسباتی جدیدی شد. اسمیت (۱۹۸۵) نشان داد برآوردهای ماکسیمم درستی‌نمایی به ازای بعضی از مقادیر پارامتر شکل موجود نیستند. داویسون و رامش (۲۰۰۰) محدودیت برازش مدل با تابع درستی‌نمایی

^۱ Extreme Value Theory

^۲ Smoothing Spline

^۳ Penalized Splines

ب. محمودیان، م. گل‌علی‌زاده: تحلیل بیزی مقادیر کرانگین با استفاده از اسپلاین ۹۷...

موضعی را برای درجه‌های هموارسازی متفاوت و یی و استفنسون (۲۰۰۷) دشواری محاسبه ماتریس اطلاع فیشر مورد انتظار را از عمده اشکالات ذکر نموده‌اند. لذا استنباط با رهیافت بیزی به چند دلیل عمده می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. در استنباط بیزی تابع درست‌نمایی شرطی به کار می‌رود و به تابع درست‌نمایی حاشیه‌ای که معمولاً تقریب زده می‌شود، نیاز نیست. تقریب این حاشیه‌ای‌ها اثر قابل ملاحظه‌ای در دقت برآورد پارامترها به ویژه مولفه‌های واریانس دارد. لارینی و پالی (۲۰۰۹) با رهیافت بیزی کرانگین‌های حاصل از فرآیند نقطه‌ای پواسون را با اسپلاین همواری مدل‌بندی کردند.

در این مقاله اسپلاین همواری برای پارامتر مکان توزیع مینیمال‌های بلوکی به صورت یک مدل آمیخته مورد استفاده قرار می‌گیرد. در مدل ارائه شده ضرایب اثر تصادفی ثابت نیستند و در طول زمان تغییر می‌کنند. ثابت نبودن ضرایب اثر تصادفی موجب برآورد آن‌ها با توجه به یکدیگر و در نتیجه کاهش بعد اثر تصادفی می‌شود. همچنین یک مولفه خطا برای مدل‌بندی تغییرات داده‌ها که توسط اسپلاین همواری بیان نشده‌اند، در نظر گرفته می‌شود. در ادامه، روش ماکسیمای بلوکی در نظریه مقادیر کرانگین و مدل‌های آمیخته به اختصار در بخش ۲ بیان می‌شوند. سپس در بخش ۳ تحلیل بیزی مقادیر کرانگین با مدل‌های آمیخته ارائه می‌گردد. نحوه به کارگیری مدل ارائه شده در تحلیل مقادیر کرانگین داده‌های ازن شهر تهران در بخش ۴ نشان داده می‌شود. نهایتاً بحث و نتیجه‌گیری در بخش ۵ ارائه می‌گردد.

۲ تحلیل مقادیر کرانگین

در نظریه مقادیر کرانگین معمولاً برای برون‌یابی سطوح کرانگین یک توزیع پارامتری به مقادیر کرانگین برازش داده می‌شود. این توزیع عمدتاً برای محاسبه احتمال تخطی متغیر تصادفی کرانگینی از سرحدی مشخص یا مقداری که این متغیر با احتمال مشخص از آن فزونی می‌یابد استفاده می‌شود. در مدل‌بندی ماکسیمای بلوکی، ابتدا بلوک‌های زمانی به صورت بازه‌های زمانی تعیین و به ماکسیمای بلوک‌ها توزیع پارامتری تقریبی برازش می‌شود. معمولاً انتخاب بلوک‌های زمانی

بزرگتر موجب برآزش مناسبتر توزیع تقریبی و استقلال ماکسیماما می شوند. فرض کنید $\{Z_t\}_{t \geq 1}$ دنباله ای از متغیرهای تصادفی پیوسته مستقل و هم توزیع و $M_n = \max\{Z_t : t = 1, \dots, n\}$ باشند. اگر توزیع Z_t ها معلوم باشد، توزیع دقیق M_n به راحتی مشخص می شود. در غیر این صورت نظریه مقادیر کرانگین برای M_n توزیع تقریبی $G(y) \rightarrow P(\frac{M_n - b_n}{a_n} \leq y)$ را به ازای ثابت های حقیقی $a_n > 0$ و b_n زمانی که $n \rightarrow \infty$ ارائه می کند. اگر $G(\cdot)$ تابع توزیع غیر تباهیده باشد، ثابت می شود یکی از توزیع های گامبل، فرشه یا وایبل می باشد (کلز، ۲۰۰۱). با پارامترسازی مجدد، این توزیع ها را می توان به شکلی یکپارچه به نام توزیع مقدار کرانگین تعمیم یافته ^{4} (GEV) با تابع توزیع

$$G(y; \mu, \sigma, \xi) = \exp \left\{ - \left[1 + \xi \left(\frac{y - \mu}{\sigma} \right)_+^{-1/\xi} \right] \right\} \quad (1)$$

بر مجموعه $\{y : 1 + \xi/\sigma(y - \mu) > 0\}$ تبدیل نمود، که در آن $(u)_+ = \max\{0, u\}$ و $\mu \in R$ و $\sigma > 0$ و $\xi \in R$ به ترتیب پارامترهای مکان، مقیاس و شکل توزیع می باشند. در این جا توزیع مقدار کرانگین تعمیم یافته با نماد $GEV(\mu, \sigma, \xi)$ نمایش داده می شود. تابع توزیع GEV برای مینیماماها با تعریف $m_n = \min_{t=1, \dots, n} Y_t$ و رابطه آن با تابع توزیع ماکسیماماها $P(\frac{m_n - d_n}{c_n} \leq y) \rightarrow 1 - G(-y)$ قابل تعریف است،

$$G(y) = 1 - \exp \left\{ - \left[1 - \xi \left(\frac{y - \mu}{\sigma} \right)_+^{-1/\xi} \right] \right\} \quad (2)$$

مقدار بازگشت $\frac{1}{p}$ ام دوره یا چندک $1 - p$ که هدف برون یابی را محقق می سازد به دلیل فرم بسته تابع توزیع (۲) از رابطه

$$y_p = \mu + \frac{\sigma}{\xi} [1 - (-\log p)^{-\xi}], \quad \xi \neq 0$$

به دست می آید. در ادامه اسپلاین همواری در مدل آمیخته خطی را بررسی نموده و نحوه به کارگیری آن در قالب مدل آمیخته تعمیم یافته برای توزیع GEV بیان می شود.

⁴ Generalized Extreme Value Distribution

ب. محمودیان، م. گل‌علی‌زاده: تحلیل بیزی مقادیر کرانگین با استفاده از اسپلاین ۹۹...

۱.۲ مدل آمیخته خطی و اسپلاین همواری

مدل رگرسیونی

$$y_i = s(x_i) + \epsilon_i \quad i = 1, \dots, n$$

با خطاهای تصادفی مستقل، هم‌توزیع با $N(0, \sigma_\epsilon^2)$ را برای مشاهدات متعلق به $D \subseteq \mathbb{R}$ در نظر بگیرید. با فرض آن که $s(\cdot)$ تابع‌ای هموار و انتگرال‌پذیر از توان دوم مشتقات باشد، اسپلاین همواری از کمینه کردن مجموع توان‌های دوم خطاهای تاوانیده به دست می‌آید. اسپلاین همواری رتبه کوچک با توابع پایه شعاعی $\{1, x, |x - a_1|^3, \dots, |x - a_K|^3\}$ و K گره ثابت $a_1 < a_2 < \dots < a_K$ می‌تواند به صورت

$$s(x) = \beta_0 + \beta_1 x + \sum_{k=1}^K u_k |x - a_k|^3 \quad (3)$$

برای تقریب تابع هموار $s(\cdot)$ به کار رود. اسپلاین همواری با توابع پایه شعاعی به دلیل عدم نیاز به تعداد زیاد گره‌ها برای تقریب تابع هموار در رهیافت بیزی مطلوب می‌باشد (کرنیسیانو و همکاران، ۲۰۰۵). در نتیجه در این مقاله از این توابع پایه استفاده می‌شود. ضرایب رگرسیونی $\theta = (\beta_0, \beta_1, u_1, \dots, u_K)$ در (۳) از کمینه کردن مجموع توان‌های دوم خطای تاوانیده

$$\sum_{i=1}^n \{y_i - s(x)\}^2 + \lambda \theta' D \theta \quad (4)$$

به دست می‌آید، که در آن $\lambda > 0$ پارامتر همواری و

$$D = \begin{pmatrix} \mathbf{0}_{2 \times 2} & \mathbf{0}_{2 \times K} \\ \mathbf{0}_{K \times 2} & \Omega \end{pmatrix}$$

ماتریس جریمه، به طوری که در آن $\mathbf{0}_{2 \times 2}$ ، $\mathbf{0}_{2 \times K}$ و $\mathbf{0}_{K \times 2}$ ماتریس‌هایی با درآیه‌های صفر و Ω ماتریس $K \times K$ با درآیه (i, j) ام $|a_i - a_j|$ می‌باشد. اگر $\mathbf{y} = (y_1, \dots, y_n)'$ بردار مشاهدات پاسخ و ماتریس‌های طرح $\mathbf{X}$ و $\mathbf{Z}_K$ به ترتیب با

۱۰۰ ..... مجله علوم آماری، بهار و تابستان ۱۳۸۸، جلد ۳، شماره ۱، ص ۹۵-۱۰۹

i امین ردیف $(1 \ x_i)$ و $(|x_i - a_1|^3 \dots |x_i - a_K|^3)$ باشند، رابطه (۴) را می توان با تقسیم بر واریانس خطا σ_ϵ^2 به صورت

$$\frac{1}{\sigma_\epsilon^2} \|y - X\beta - Z_K u\|^2 + \frac{\lambda}{\sigma_\epsilon^2} u' \Omega u$$

تعدیل نمود. حال با قرار دادن $\sigma_u^2 = \sigma_\epsilon^2 / \lambda$ و $b = \Omega^{1/2} u$ و $Z = Z_K \Omega^{-1/2}$ فرض آن که بردار مستقل (u', ϵ') دارای توزیع نرمال است، اسپلاین همواری رتبه کوچک در قالب مدل آمیخته خطی به صورت

$$y = X\beta + Zb + \epsilon, \quad Cov \begin{pmatrix} b \\ \epsilon \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \sigma_b^2 I_K & o \\ o & \sigma_\epsilon^2 I_n \end{pmatrix}$$

قابل بیان است و توسط بهترین پیش‌بین نااریب خطی یا برآورد شبه درست‌نمایی توانیده به مشاهدات برازش می‌شود. برای مشاهدات غیر گاوسی اسپلاین همواری در صورت امکان از بیشینه کردن تابع درست‌نمایی توانیده به دست می‌آید. با این حال به دلیل مشکل تقریب تابع درست‌نمایی برای توزیع GEV ، رهیافت بیزی با تعیین پیشین‌هایی مناسب برای پارامترهای توزیع و ضرایب رگرسیونی توسط شبیه‌سازی از توزیع پسین به کار می‌رود.

یک روش مناسب برای تعیین گره‌ها استفاده از $a_k = (k + 1) / (K + 2)$ امین چندک نمونه‌ای x_i های یکتا برای $k = 1, \dots, K$ می‌باشد. با تعریف T به عنوان تعداد مقادیر یکتای x_i ها، مقدار K از رابطه $K = \max\{5, \min\{\frac{1}{p} \times T, 40\}\}$ به دست می‌آید (راپرت، ۲۰۰۲).

۲.۲ مدل آمیخته کرانگینی

مدل آمیخته خطی تعمیم‌یافته برای پارامتر مکان توزیع GEV با اثر تصادفی نرمال به صورت

$$Y_i | u; \beta, \sigma, \xi \sim GEV \left(g_i^{-1} (X\beta + Zu), \sigma, \xi \right), \\ u | G \sim N(o, G), \quad i = 1, \dots, n \quad (5)$$

ب. محمودیان، م. گل‌علی‌زاده: تحلیل بیزی مقادیر کرانگین با استفاده از اسپلاین ۱۰۱..

است، که در آن X و Z ماتریس‌های طرح، β بردار ضرایب اثر خطی، u بردار اثر تصادفی، σ بردار با درآیه‌های صفر و $G = \sigma_u^2 I$ ماتریس کواریانس می‌باشند. در واقع در مدل آمیخته خطی تعمیم‌یافته فرض می‌شود، Y_i مشروط بر اثر تصادفی u دارای توزیع شرطی $GEV(\mu_i, \sigma, \xi)$ است. در توزیع شرطی پیش‌بین خطی $(X\beta + Zu)_i$ با تابع پیوند $g_i(\mu) = (X\beta + Zu)_i$ به پارامتر مکان μ_i مرتبط می‌شود. پارامترهای توزیع شرطی GEV در میانگین و واریانس توزیع به صورت

$$\begin{aligned} E(Y_i|u) &= \mu_i + \sigma(\Gamma(1-\xi) - 1)/\xi, \\ V(Y_i|u) &= \sigma(\Gamma(1-2\xi) - \Gamma(1-\xi)^2)/\xi, \quad \xi \neq 0 \end{aligned}$$

مشارکت می‌کنند. مدل‌بندی مقادیر کرانگین با اسپلاین همواری را می‌توان در قالب مدل آمیخته (۵) به صورت

$$\begin{aligned} (X\beta + Zu)_i &= \beta_0 + \beta_1 x_i + \sum_{k=1}^K u_k |x_i - a_k|^3, \\ X &= \begin{pmatrix} 1 & x_i \end{pmatrix}, \quad Z_K = \left(|x_i - a_k|^3 \right)_{1 \leq k \leq K}, \\ \Omega &= \left(|a_l - a_k|^3 \right)_{1 \leq k, l \leq K}, \quad Z = Z_K \Omega^{-1/2}, \quad i = 1, \dots, n \end{aligned}$$

بیان نمود. به منظور برآورد موثری از ضرایب اثر تصادفی این ضرایب را با در نظر گرفتن قدم تصادفی مرتبه اول به صورت

$$u_k = u_{k-1} + \omega_k; \quad \omega_k \sim N(0, \sigma_u^2) \quad (6)$$

به یکدیگر مرتبط و هموار می‌کنیم. این امر موجب می‌شود در مواردی که روابط پیچیده بین متغیر پاسخ و تبیینی وجود دارد بتوان از تعداد کمتری از گره‌ها استفاده نمود. انتخاب گره‌های بیشتر سبب افزایش بعد اثر تصادفی و وقت‌گیر شدن اجرای الگوریتم مونت کارلوی زنجیر مارکوفی در رهیافت بیزی می‌شود. قدم تصادفی مرتبه اول در رابطه (۶) تغییرات بزرگ $u_k - u_{k-1}$ را جریمه می‌سازد. قدم تصادفی مرتبه دوم، مدل روند خطی موضعی و مدل اتورگرسیو مرتبه بالاتری را می‌توان برای این ضرایب در نظر گرفت. همچنین برای مدل‌بندی تغییراتی که توسط

اسپلین همواری بیان نشده‌اند، مولفه خطای مستقل و هم توزیع به صورت

$$\mu_i = (\mathbf{X}\beta + \mathbf{Z}\mathbf{u})_i + \epsilon_i, \quad \epsilon_i \sim N(0, \sigma_\mu^2), \quad i = 1, \dots, n \quad (V)$$

به مدل اضافه می‌شود. در حالت کلی تر می‌توان فرض کرد که مولفه خطا همبسته فضایی یا زمانی است.

۳ تحلیل بیزی مقادیر کرانگین

اگر $\nu' = (\mathbf{u}' \ \epsilon')$ بردار اثر تصادفی با ماتریس طرح $\mathbf{C} = (\mathbf{Z} \ \mathbf{I})$ و تابع چگالی ضرایب اثر تصادفی

$$f(u_k; \sigma_u^2) = (2\pi\sigma_u^2)^{-1/2} \exp\left\{-\frac{(u_k - u_{k-1})^2}{2\sigma_u^2}\right\}, \quad k = 2, \dots, K$$

و تابع چگالی توزیع شرطی GEV برای مینیمها با مشتق گرفتن از تابع توزیع (۲) به صورت

$$f(\mathbf{y}|\nu; \sigma, \xi) = \prod_{i=1}^n \frac{1}{\sigma} \left[1 - \xi \left(\frac{(\mathbf{y} - \mathbf{X}\beta - \mathbf{C}\nu)_i}{\sigma}\right)\right]_+^{-1/\xi-1} \times \exp\left\{-\left[1 - \xi \left(\frac{(\mathbf{y} - \mathbf{X}\beta - \mathbf{C}\nu)_i}{\sigma}\right)\right]_+^{-1/\xi}\right\},$$

باشند، برازش مدل و تحلیل مقادیر کرانگین معمولاً با برآورد پارامترها از ماکسیمم کردن تابع درستنمایی

$$L(\beta, \sigma, \xi, \sigma_\mu^2; \mathbf{y}) = \int_R f(\mathbf{y}|\nu; \sigma, \xi) f(\epsilon|\mathbf{u}; \beta, \sigma_\mu^2) f(u_1; \sigma_u^2) \times \prod_{k=2}^K f(u_k; u_{k-1}, \sigma_u^2) d\nu,$$

انجام می‌گیرد. برآورد درستنمایی پارامترها و ν نیازمند محاسبه انتگرال‌های پیچیده است. می‌توان با استفاده از رهیافت بیزی و شبیه‌سازی با روش‌های مونت کارلوی

زنجیر مارکوفی از توزیع پسین

$$p(\beta, \nu, \sigma, \sigma_u^2, \sigma_\mu^2, \xi|\mathbf{y}) \propto f(\mathbf{y}|\nu; \sigma, \xi) f(\epsilon|\mathbf{u}; \beta, \sigma_\mu^2) \prod_{k=2}^K f(u_k; u_{k-1}, \sigma_u^2) \times f(u_1; \sigma_u^2) \pi(\beta) \pi(\sigma) \pi(\xi) \pi(\sigma_\mu^2) \pi(\sigma_u^2) \quad (A)$$

ب. محمودیان، م. گل‌علی‌زاده: تحلیل بیزی مقادیر کرانگین با استفاده از اسپلین ۱۰۳.

بر این مشکل فائق آمد. با تعیین پیشین‌هایی مناسب برای پارامترها، مدل اسپلین کرانگینی به وسیله الگوریتم متروپولیس-هستینگس به مشاهدات برازش می‌شود. با تصریح تابع چگالی شرطی مشاهدات و اثر تصادفی برای انجام استنباط بیزی لازم است مسئله انتخاب پیشین برای پارامترها مورد بررسی قرار گیرد.

وقتی اطلاعات پیشینی در مورد پارامترها در اختیار نباشد و استنباط با رهیافت بیزی صرفاً برای برطرف نمودن محدودیت‌های محاسباتی استفاده شود معمولاً غلبه اطلاعات مشاهدات در تابع درست‌نمایی بر اطلاعات پیشین ارجحیت دارد. در نتیجه از پیشین‌های ناآگاهی‌بخش استفاده می‌شود. توزیع پیشین نرمال $N(o, F)$ برای ضرایب اثر ثابت به ازای ماتریس کواریانس F انتخاب معمول می‌باشد، که در آن معمولاً F ماتریس قطری با واریانس‌های بزرگ اختیار می‌شود. در واقع توزیع پیشین مهم برای ضرایب اثر ثابت انتخاب می‌شود.

همواری یک هموارساز در رهیافت بسامدی به انتخاب مقدار پارامتر همواری بستگی دارد، در رهیافت بیزی این همواری توسط واریانس σ_u^2 کنترل می‌شود. پس انتخاب پیشین برای σ_u^2 بر همواری مدل اسپلینی تاثیرگذار است. توزیع گامای معکوس برای پارامتر واریانس اثر تصادفی، $IG(a, b)$ با انتخاب‌های استاندارد $a = b = \epsilon$ یا $a = 1, b = \epsilon$ می‌تواند به کار رود که در آن $\epsilon = 1, 0/1, 0/01, 0/001$ باشد. مدل اسپلینی حساسیت چندانی به انتخاب توزیع پیشین برای پارامترهای مقیاس و شکل توزیع GEV ندارد و می‌توان توزیع مبهمی را برای آن‌ها در نظر گرفت.

برای شبیه‌سازی از توزیع پسین (۸) در ابتدا پارامتر شکل و مقیاس به ترتیب و جداگانه با گام‌های متروپولیس-هستینگس به‌هنگام می‌شوند. توزیع‌های شرطی کامل پارامترهای مقیاس و شکل با انتخاب پیشین‌های $N(m_\sigma, s_\sigma^2)$ و $N(m_\xi, s_\xi^2)$ با حاصل ضرب توزیع پیشین در تابع درست‌نمایی به دست می‌آیند. به همین ترتیب $\beta = (\beta_0, \beta_1)$ ، u و ϵ که دارای پیشین نرمال‌اند جداگانه با گام‌های الگوریتم متروپولیس-هستینگس به‌هنگام می‌شوند. انتخاب توزیع پیشین مزدوج گامای معکوس $IG(\alpha_u, \gamma_u)$ و $IG(\alpha_\mu, \gamma_\mu)$ به ترتیب برای σ_u^2 و σ_μ^2 موجب سادگی توزیع شرطی کامل این پارامترها می‌شود.

نمونه‌گیری از توزیع شرطی کامل σ_u^2 و σ_μ^2 به ترتیب با شبیه‌سازی از توزیع گامای $(\tau_\mu \sim G(\alpha_\mu + \frac{v}{\nu}, \gamma_\mu + \frac{\|\mu - X\beta - Zu\|^2}{\nu}))$ و $(\tau_u \sim G(\alpha_u + \frac{K}{\nu}, \gamma_u + \frac{\|u\|^2}{\nu}))$ و به‌هنگام‌سازی آن‌ها با در نظر گرفتن تبدیل $\sigma_\mu^2 = 1/\tau_\mu$ و $\sigma_u^2 = 1/\tau_u$ انجام می‌گیرد. پارامترهای توزیع گاما به گونه‌ای است که $G(a, b)$ دارای میانگین a/b و واریانس a/b^2 است. توزیع پیشین گامای معکوس به شدت به مقیاس مشاهدات حاصل از متغیرهای تبیینی و پاسخ حساسیت دارد (کریسینیانو و همکاران، ۲۰۰۵). این حساسیت در تحلیل مقادیر کرانگین به دلیل بزرگ بودن پراکندگی داده‌ها بیشتر نیز می‌شود. در صورت استاندارد کردن متغیرهای پاسخ و تبیینی تا اندازه‌ای این حساسیت کاهش می‌یابد. استاندارد کردن متغیرها هنگام مدل‌بندی داده‌های واقعی در مقایسه با داده‌های شبیه‌سازی شده به دلیل متفاوت بودن مقیاس هر یک از متغیرها از اهمیت بیشتری برخوردار است (گل‌من، ۲۰۰۶). شبیه‌سازی از توزیع پسین پارامترها با گام‌های الگوریتم متروپولیس-هستینگس مشروط بر مقادیر اولیه و ابرپارامترها در تکرار $t + 1$ شامل شبیه‌سازی از توزیع‌های شرطی کامل پارامترهای $\epsilon, \sigma, \nu, \tau$ و توزیع گامای معکوس برای مولفه‌های واریانس می‌باشد.

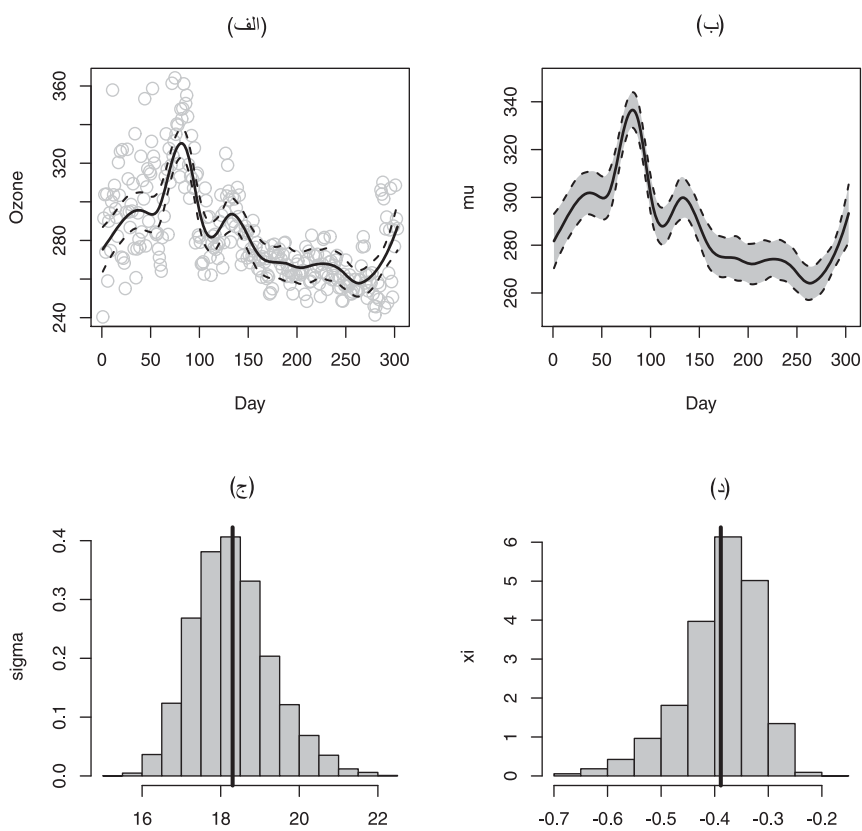
پارامتر همواری را می‌توان به صورت $\lambda = \frac{\sigma_u^2}{\sigma_\mu^2}$ با استفاده از نمونه‌های شبیه‌سازی شده به دست آورد. مقادیر کوچک (بزرگ) λ بیش همواری (کم همواری) مدل برازش شده را بیان می‌کند.

۴ تحلیل مقادیر کرانگین ازن شهر تهران

در این بخش اثر متغیر تبیینی زمان بر مینیمم‌های روزانه ازن شهر تهران با در نظر گرفتن مدل (۷) بررسی می‌شود. ازن (O_3) در اثر فرآیندهای فتوشیمیایی متفاوت در جو حاصل می‌شود. این فرآیندها به شدت تحت تاثیر شرایط اقلیمی حاکم بر منطقه جغرافیایی هستند. به عنوان مثال انتظار می‌رود ازن در یک روز آفتابی بدون باد در تابستان دارای غلظت بیشتری باشد (اسمیت، ۲۰۰۴). ازن به صورت ناهمگن در لایه‌های استراتوسفر و تروپوسفر جو پراکنده شده است. از آن جایی که قسمت اعظم ازن جو در استراتوسفر واقع شده است این ناحیه از ازن، لایه

ب. محمودیان، م. گل‌علی‌زاده: تحلیل بیزی مقادیر کرانگین با استفاده از اسپلاین . . ۱۰۵

ازن استراتوسفری نامیده می‌شود. ازن تروپوسفری و ازن استراتوسفری دو نقش متفاوت را در جو از خود بروز می‌دهند. ازن استراتوسفری که مانع تابش اشعه‌های مضر خورشید شده ازن مفید نامیده می‌شود. در مقابل ازن مفید، ازن تروپوسفری، گاز سمی است که در طول روز در نواحی آلوده مثل مناطق شهری تولید می‌شود. داده‌های ازن با واحد دابسن طی چندین نوبت در روز اندازه‌گیری و ثبت می‌شوند.^۵

شکل ۱: (الف) نمودار پراکنش و منحنی برآورد شده، (ب) مدل اسپلاین برآورد شده (خط پر) با فاصله اطمینان ۹۵٪ و (ج) و (د) بافت‌نگار توزیع پسین پارامترهای مقیاس و شکل.

^۵ <http://geophysics.ut.ac.ir/En/Section/Ozone/Dobson>

داده‌های ازن شهر تهران در سال ۲۰۰۹ برای استخراج مینیماهای روزانه مورد استفاده قرار می‌گیرد. به دلیل آن که مقادیر ازن کمتر از مقدار مرزی ۲۲۰ واحد دابسن می‌تواند نشانه وجود آلودگی و تهدیدی برای نازک شدن لایه ازن باشد، برای تحلیل آماری پاسخ‌های کرانگینی، مینیمای روزانه این داده‌ها در نظر گرفته می‌شود. همچنین وجود داده‌های گمشده موجب شد که در مجموع ۳۰۳ مینیمای روزانه استخراج شود. بنابراین برای بررسی تغییرات ازن مفید جو و تعیین روند آن در حضور متغیر تبیینی زمان مینیماهای روزانه ازن شهر تهران با استفاده از مدل آمیخته خطی که در رابطه (۷) بیان شده است با $K = 20$ گره مدل‌بندی می‌شوند. برای برازش مدل به مشاهدات، توزیع‌های پیشین مبهم

$$\beta_0, \beta_1 \sim N(0, 10^3), \log(\sigma), \xi \sim N(0, 10^3), \sigma_u^2, \sigma_\mu^2 \sim IG(10^{-6}, 10^{-6})$$

انتخاب شده‌اند. پارامتر میزان‌سازی در الگوریتم متروپولیس-هستینگس به گونه‌ای تنظیم گردید که نرخ پذیرش زنجیر شبیه‌سازی شده پارامترها در حدود ۳۰ تا ۴۰ درصد باشند. استنباط بیزی براساس نمونه‌ای به حجم ۵۰۰۰ از زنجیر شبیه‌سازی شده با تکرار $10^5 \times 1/5$ ، مرحله داغیدن $10^4 \times 5$ و تاخیر بیستم می‌باشد. شکل ۱ نمودارهای پراکنش، برآورد مدل اسپلاین در پارامتر مکان با فاصله اطمینان ۹۵٪ و بافت‌نگار پارامترهای مقیاس و شکل توزیع GEV را نشان می‌دهد. منحنی مدل برآورد شده به وسیله میانگین توزیع پسین و نوار اطمینان باریک بیزی در نمودار پراکنش به ترتیب بیانگر برازش مناسب به مشاهدات و دقت بالای برآورد پارامترها است. در نمودار تابع اسپلاین برآوردی پارامتر مکان، تغییرات مشابه با نمودار پراکنش را می‌توان مشاهده نمود. بافت‌نگار توزیع پسین پارامترهای ξ و σ در شکل ۱ (ج و د) برآورد بیزی با میانگین توزیع پسین (خط عمودی)، توزیع متقارن و دقت مناسب این پارامترها را نشان می‌دهد. مقدار منفی برآورد پارامتر ξ نشان می‌دهد که توزیع GEV توزیع وایبل معکوس و از پایین کراندار است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود مینیماهای روزانه ازن با روند کاهشی همراه است که در روزهای پایانی سال به کمترین مقدار خود می‌رسد. با توجه به مدل برازش شده و در اختیار داشتن

ب. محمودیان، م. گل‌علی‌زاده: تحلیل بیزی مقادیر کرانگین با استفاده از اسپلاین ۱۰۷.

توزیع پسین پارامترها می‌توان پیشگویی مینیمای ازن و احتمال پیشامدهای دلخواه را در زمان مشخص محاسبه نمود. به عنوان مثال پیشگویی مقدار مینیمای روزانه ازن در روز صد و پنجاهم سال ۲۷۹/۴۱ واحد دابسن با انحراف استاندارد ۱۰/۵۲ به دست آمد. خطای برآورد با توجه به پراکندگی مینیماهای ازن خطای کوچکی محسوب می‌شود. همچنین احتمال این که در روز صد و پنجاهم سال مقدار مینیمای روزانه ازن از ۲۵۰ واحد دابسن کمتر باشد، ۰/۰۰۱ برآورد شد.

۵ بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله مدل آمیخته خطی تعمیم‌یافته با استفاده از اسپلاین همواری برای تحلیل داده‌های ازن با رهیافت بیزی به کار گرفته شد. بیان اسپلاین همواری با مدل آمیخته‌ای که ضرایب اثر تصادفی آن ثابت نیستند و انجام استنباط با رهیافت بیزی برای مدل‌بندی وابستگی بین متغیرهای پاسخ و تبیینی به راحتی انجام گرفت. در حالی که در رهیافت بسامدی نیاز به روشی برای برآورد پارامتر همواری و تعیین درستی آن است، این پارامتر به صورت تقسیم دو مولفه واریانس در رهیافت بیزی محاسبه گردید. همچنین موجود نبودن برآوردگرهای ماکسیمم درست‌نمایی به ازای بعضی از مقادیر پارامتر شکل انگیزه‌ای برای استفاده از رهیافت بیزی در این مقاله را فراهم نمود. می‌توان تعمیم‌هایی را برای مدل در نظر گرفته شده بیان نمود. اولاً فرض توزیع نرمال برای اثر تصادفی و مولفه خطا را می‌توان با توزیع‌هایی نظیر t -استیودنت، نمایی دوپارامتری و یا توزیع چوله یا دم کلفت‌تر جایگزین کرد. هر کدام از توزیع‌های بیان شده چارچوب استواری را برای برآورد پارامترها فراهم می‌کنند. در نظر گرفتن ساختار همسبستگی فضایی یا زمانی برای مولفه خطا و در نظر گرفتن مدل مشابه برای پارامترهای مقیاس و شکل توزیع مقدار کرانگین تعمیم‌یافته از مسائل قابل بررسی دیگر می‌باشند.

تقدیر و تشکر

از پیشنهادات ارزنده و نظرات اصلاحی داوران محترم مجله صمیمانه تشکر می‌شود.

مراجع

- Coles, S. G., (2001), *An Introduction to Statistical Modeling of Extreme Values*, Springer-Verlag, London.
- Coles, S. G. and Powell, E. A. (1996), Bayesian Methods in Extreme Value Modeling: a Review and new Development, *International Statistical Review*, **64**, 119-136.
- Crainiceanu, C. M., Ruppert, D. and Wand, M. P. (2005), Bayesian Analysis for Penalized Spline Regression Using WinBUGS, *Journal of Statistical Software*, **14**, 1-24.
- Davison, A. C. and Ramesh, N. I. (2000), Local Likelihood Smoothing of Sample Extremes, *Journal of the Royal Statistical Society, Series B.*, **62**, 191-208.
- Gelman, A. (2006), Prior Distributions for Variance Parameters in Hierarchical Model, *Bayesian Analysis*, **1**, 515-533.
- Laurini, F. and Pauli, F. (2009), Smoothing Sample Extremes: the Mixed Model Approach, *Computational Statistics and Data Analysis*, **53**, 3842-3854.
- Padoan, S. A. and Wand, M. P. (2008), Mixed Model-based Additive Models for Sample Extremes, *Statistics and Probability Letters*, **78**, 2850-2858.

ب. محمودیان، م. گل‌علی‌زاده: تحلیل بیزی مقادیر کرانگین با استفاده از اسپلاین . . ۱۰۹.

Pauli, F. and Coles, S. G. (2001), Penalized Likelihood Inference in Extreme Value Analysis, *Journal of Applied Statistics*, **28**, 547-560.

Ruppert, D. (2002), Selecting the Number of Knots for Penalized Splines, *Journal of Computational and Graphical Statistics*, **11**, 735-757.

Smith, R. L. (1985), Maximum Likelihood Estimation in a Class of Non-regular Cases, *Biometrika*, **72**, 67-90.

Smith, R. L. (1986), Extreme Value Theory Based on the r-largest Annual Events, *Journal of Hydrology*, **86**, 27-43.

Smith, R. L. (2004), Statistics of Extremes, with Applications in Environment, Insurance and Finance. In Finkenstadt, B. and Rootzen, H., editor, *Extreme Values in Finance, Telecommunications and the Environment*, 1-78, Chapman and Hall, London.

Yee, T. W. and Stephenson, A. G. (2007), Vector Generalized Linear and Additive Extreme Value Models, *Extremes*, **10**, 1-19.